

Mens en natuur in balans

Voortgang en impact van de
Groeiaagenda Natuurinclusief
Rapportage 2025

Natuurinclusieve
transitie

‘De Groeiagenda Natuurinclusief versnelt de transitie naar een toekomstbestendig, natuurinclusief Zuid-Holland. Door richting en samenhang te bieden, initiatieven te verbinden en een systematische aanpak te stimuleren. En als katalysator door inspirerende voorbeelden zichtbaar te maken en samenwerking te versterken.’

Inhoud

Onze ambitie langs de meetlat	4	Thema Landbouw	18
		Boeren en natuur in balans	
De Groeiagenda als motor voor natuurinclusief werken	6	Thema Delen van kennis	20
		Bouwen aan bewustwording en draagvlak	
Thema Infrastructuur	9	Thema Recreatie en toerisme	22
Veilig, Bereikbaar en Duurzaam		Ruimte voor recreatie én natuur	
Thema Realisatie woningbouw	12	Thema Gezond en welzijn	24
Herstellen én versnellen		Groen maakt gezond	
Thema Energie	14	Thema Water	26
Energie opwekken met ruimte én respect voor natuur		Sturen op water met kansen voor natuur	
Thema Financiële kant	16	Thema Economie en industrie	29
Inkoopbeleid als natuurinclusieve aanjager		Op weg naar groene groei	

Onze ambitie langs de meetlat

Onze ambitie: in 2050 is Zuid-Holland volledig natuurinclusief. Maatschappelijke en economische activiteiten gaan dan hand in hand met een natuur in goede conditie. Bij besluitvorming, ontwerp, uitvoering en beheer houden we rekening met natuur en biodiversiteit. Zo werken we aan een veerkrachtige provincie waarin economie, samenleving en natuur in balans zijn.

Om dat te bereiken hebben Gedeputeerde Staten op 2 juli 2024 de Groeiagenda Natuurinclusief 2024–2027 vastgesteld. Deze agenda bevat concrete acties op tien beleidsthema's om de natuur buiten natuurgebieden te versterken. Dat is niet alleen noodzakelijk voor onze biodiversiteit (zie kader), maar ook voor iedereen die wil wonen, werken, reizen en recreëren in een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving. Want als het goed gaat met de natuur, gaat het ook goed met ons.

“Natuur is niet optioneel. Het is de randvoorwaarde voor onze gezondheid, ons welzijn en onze toekomst. Natuur is de basis van ons bestaan en de basis van ons beleid.”

- Arno Bonte, gedeputeerde Natuur van Provincie Zuid-Holland

Het belang van biodiversiteit

Biodiversiteit is de verscheidenheid aan al het leven op aarde. Van planten, dieren en micro-organismen tot de genetische variatie binnen soorten. Deze soorten vormen samen ecosystemen die ons voorzien van onmisbare diensten zoals schone lucht, voedsel, drinkwater en grondstoffen. Hoe groter de variatie, hoe veerkrachtiger een ecosysteem is en hoe beter het bestand is tegen verstoringen. Het beschermen en versterken van biodiversiteit is daarom essentieel voor het in stand houden van gezonde ecosystemen én voor ons eigen voortbestaan.

Natuurinclusiviteit is bittere noodzaak

In Zuid-Holland is slechts 6% van het oppervlak natuurgebied. Deze gebieden bevinden zich vooral aan de randen van de provincie. In de duinen, deltawateren en enkele veen(weide)gebieden. Daartussen bevindt zich een dichtbevolkte regio met 3,7 miljoen inwoners. Per Zuid-Hollander is daarmee het laagste aantal vierkante meters natuur van Nederland beschikbaar: slechts 53 m², tegenover bijvoorbeeld 97 m² in Noord-Holland en 1.086 m² in Drenthe.

De schaarste aan natuurgebieden in Zuid-Holland maakt het beschermen en versterken van de natuurwaarden daarbuiten extra noodzakelijk om te komen

tot een betere balans tussen mens en natuur, om beter te profiteren van de diensten die de natuur ons levert en om te komen tot een toekomstbestendiger, waaronder klimaatrobuster, Zuid-Holland. De stikstofcrisis onderstreept dat de ecologische rek eruit is. Vergunningen worden niet verstrekt vanwege de ontoereikende staat van de natuur. Als provinciale overheid hebben we een zorgplicht voor flora en fauna. Ook Europese regelgeving dwingt ons om natuurwaarden te herstellen. Niet alleen binnen beschermde gebieden, maar overal waar ruimtegebruik en ecosystemen samenkomen. Dit geldt zowel binnen bebouwd gebied als daarbuiten. Want natuur is niet iets dat je ‘erbij’ doet; het is de basis onder onze gezondheid, onze brede welvaart én toekomstige ontwikkelruimte.

Toch sneuvelen in praktijk groene ambities nog vaak onder druk van tijd en geld of omdat andere belangen prevaleren. Natuurbescherming en -herstel wordt nog te vaak als iets extra's gezien, in plaats van als een integraal onderdeel van een gezonde, klimaatbestendige, aantrekkelijke en (ook juridisch) toekomstbestendige fysieke leefomgeving. Daarvoor is een systeemverandering nodig waarbij natuurinclusief denken en doen een vanzelfsprekend onderdeel vormt van beleid, besluitvorming en uitvoering. Alleen dan kunnen we bouwen aan een provincie die zowel mens als natuur toekomst biedt.

Werkwijze totstandkoming rapportage

Deze rapportage is tot stand gekomen op basis van gesprekken met leden van het kernteam en met thema-trekkers. Zij spelen binnen hun domein een leidende rol in de natuurinclusieve transitie, hun kennis en documentatie vormen de basis van deze rapportage. Deze voortgangsrapportage is besproken en akkoord bevonden door de bestuurlijk portefeuillehouder en wordt aangeboden aan de Provinciale Staten van Zuid-Holland.

De rol van de Groeiagenda Natuurinclusief Zuid-Holland

De Groeiagenda Natuurinclusief Zuid-Holland versnelt de transitie naar een toekomstbestendig, natuurinclusief Zuid-Holland. Gedeputeerde Staten hebben niet voor niets deze Groeiagenda vastgesteld, waarin voor 10 verschillende thema's activiteiten worden genoemd. Het gaat immers om functiecombinaties en het vinden van synergie tussen de verschillende maatschappelijke opgaven. Deze opgaven raken uiteenlopende bestuurlijke portefeuilles; iedere bestuurder pakt de handschoen op om tot versnelling van natuurinclusief werken te komen.

Dit gebeurt door richting en samenhang te bieden, initiatieven te verbinden en een systematische aanpak te stimuleren. De Groeiagenda Natuurinclusief zorgt ervoor dat inspanningen meetbaar zijn en structureel worden verankerd in beleid, uitvoering

en financiering. Ook fungeert de het als katalysator door inspirerende voorbeelden zichtbaar te maken en samenwerking te versterken.

Voortgangsrapportage: tussenstand en inspiratie

De komende jaren werken we stap voor stap aan een nieuwe balans. Tussen economie én ecologie. Tussen wonen, werken en ondernemen én water, bodem en natuur. Sinds de start in 2024 hebben we al veel bereikt en mooie plannen zijn in voorbereiding. Deze voortgangsrapportage laat niet alleen zien waar we nu staan, maar biedt ook inspiratie voor het vervolg.

Leeswijzer

De rapportage Mens en natuur in balans, Voortgang en impact van de Groeiagenda Natuurinclusief beschrijft de natuurinclusieve kansen, behaalde resultaten en de vooruitblik binnen 10 thema's waaronder infrastructuur, woningbouw, energie, landbouw en water. Ook de overkoepelende aanpak vanuit het programma natuurinclusieve transitie komt aan bod. Al deze onderdelen laten zien hoe we werken aan de omslag naar een natuurinclusief Zuid Holland in 2050.

De Groeiagenda als motor voor natuurinclusief werken

Met de Groeiagenda Natuurinclusief Zuid-Holland (hierna Groeiagenda NI) stimuleren we de beweging naar een natuurinclusieve provincie. Maar het echte verschil wordt gemaakt binnen de beleidsdomeinen zelf. Hoe zorgen we dat natuurinclusief werken het nieuwe normaal wordt? En hoe draagt deze Groeiagenda hieraan bij en met welk resultaat tot nu toe?

Stap voor stap naar natuurinclusief

In de Groeiagenda Natuurinclusief werken we aan een provincie waar natuurinclusief werken vanzelfsprekend wordt. Dat doen we door natuur en biodiversiteit structureel mee te nemen in onze plannen, projecten en besluitvorming, en koppelkansen te benutten. Door bestaande instrumenten aan te passen en nieuwe instrumenten te ontwikkelen. Ook werken we samen met onder meer inwoners, gemeenten, waterschappen, het Rijk, marktpartijen, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties om samen de natuur beter te beschermen en versterken.

“Met de Groeiagenda Natuurinclusief laten we zien dat het anders kan, dat het werkt en mooie resultaten oplevert.”

- Astrid de Wit, ambtelijk opdrachtgever Natuurinclusieve Transitie

Dat zo'n Groeiagenda Natuurinclusief nodig is, blijkt ook uit de Verkenning Natuurinclusief uit 2025, uitgevoerd in opdracht van het IPO en het ministerie van LVVN. De verkenning laat zien dat de overgang naar een natuurinclusieve samenleving nog beperkt van de grond komt. De provincies moeten natuurinclusief werken daarom steviger verankeren in beleid en uitvoering, met voldoende mandaat, middelen en door betere samenwerking. De verkenning benadrukt dat natuurinclusief werken geen vrijblijvende keuze meer is, maar een juridische, maatschappelijke en economische noodzaak. De verkenning biedt een stevige basis en extra legitimiteit voor de ambities van de provincie, bijvoorbeeld bij het verbinden van natuur met stedelijke ontwikkeling, landbouw en regionale samenwerking.

Thematrekkers en kernteam

De Groeiagenda NI bestaat uit tien beleidsthema's, elk met eigen doelen, acties en inspirerende voorbeelden. Omdat elk thema zijn eigen uitdagingen en kansen heeft, vraagt dit om een aanpak op maat. Voor elk thema is er vanuit de betreffende opgave een interne trekker die de verbinding legt tussen de natuurinclusieve ambities van de Groeiagenda Natuurinclusief en de praktijk binnen het thema. Hun rol is cruciaal voor het succes van deze Groeiagenda. Het

multidisciplinair kernteam natuurinclusief helpt deze thematrekkers. Samen vormen zij het programma-team natuurinclusief.

Voortgang op tien thema's

In deze rapportage beschrijven we de voortgang en resultaten per thema uit de Groeiagenda NI:

- Infrastructuur
- Realisatie woningbouw
- Energie
- Financiële kant
- Landbouw
- Delen van kennis
- Recreatie en toerisme
- Gezond en welzijn
- Water
- Economie en industrie

Wat we hebben bereikt

De Groeiagenda Natuurinclusief werkt met vier ondersteuningssporen en zet daarbij een aantal instrumenten in. Dit hebben we de afgelopen periode zoal bereikt:

Ondersteuning beleidsdomeinen

Het kernteam Natuurinclusief helpt de beleidsdomeinen en thematrekkers om natuurinclusief beleid positie te geven, concreet te maken en goed op elkaar af te stemmen. In 2025 kwamen de thematrekkers vier keer samen om kennis en ervaringen te delen.¹ Hun inzet werpt vruchten af: zo is natuurinclusief inmiddels één van de pijlers in de communicatiestrategie van het domein Water, Klimaat en Natuur.

Bouwen van een community

We bouwen op verschillende manieren aan communities, aan netwerken, waar betrokkenen elkaar ontmoeten, ideeën uitwisselen en inspireren. Een voorbeeld is de community natuurinclusief van thematrekkers en andere betrokkenen bij de Groeiagenda NI, waarbij nu ook via een Teams-omgeving online kennis en praktijkvoorbeelden wordt gedeeld. Daarnaast werken we aan een meerjarenstrategie voor communitybuilding. Ook stemmen we af met andere transitie waar in het provinciehuis aan gewerkt wordt, zoals rond energie, circulaire economie, klimaatadaptatie en gezondheid. Op deze manier kunnen we werk met werk maken en elkaar versterken.²

Meer inspiratie op locatie

Op inspiratielocaties laten we zien hoe natuurinclusief werken er in de praktijk uitziet en welke lessen dat oplevert. Het afgelopen jaar zijn er bij verschillende opgaven, zoals bouwen en energie, nieuwe voorbeeldlocaties bijgekomen. Daardoor wordt natuurinclusief steeds zichtbaarder in Zuid-Holland. We werken we aan een digitale interactieve

geografische kaart met inspiratielocaties voor onder andere gemeenten, waterschappen, bedrijven en inwoners. Verder is onderzoek gedaan naar criteria voor inspiratielocaties, waarbij zowel ecologische als maatschappelijke waarden worden meegewogen. Onder het motto ‘practice what you preach’ kijken we ook naar het provinciehuis zelf; er ligt een fictief ontwerp voor een natuurinclusieve inrichting van het provinciehuisterrein. We onderzoeken welke elementen hiervan kunnen worden gerealiseerd.

Monitoren en evalueren

We houden de voortgang goed bij door te monitoren en evalueren, zodat we weten wat werkt en waar we kunnen verbeteren. Deze voortgangsrapportage vormt een goed voorbeeld van monitoring van de Groeiagenda Natuurinclusief.

De Basiskwaliteit Natuur: praktijk en pilots

De Basis Kwaliteit Natuur (BKN) geeft inzicht in de basiscondities – zoals een gezonde bodem- en waterkwaliteit, inrichting en beheer – die nodig zijn om algemene soorten in zowel stedelijk als landelijk gebied te behouden. Samen met het Rijk, onderzoeksinstellingen en diverse gemeenten hebben we de afgelopen periode gewerkt aan de verdere uitwerking en praktische toepassing ervan, met in deze meest verstedelijkte provincie van Nederland speciale aandacht voor stedelijke natuur. Dat blijven we doen. Ook verzamelen we ervaringen via inspiratielocaties en voorbeeldprojecten. In januari dit jaar organiseerden we een werksessie voor gemeenten over de BKN. De inzichten uit deze sessie zijn verwerkt in een recente handreiking voor gemeenten en provincies die aan de slag willen met

het verbeteren van biodiversiteit in de bebouwde omgeving.³ Daarnaast bereiden we met het Rijk, de gemeente Rotterdam en het Havenbedrijf een pilot voor, waarin we de toepassing van de BKN in de praktijk testen. De startbijeenkomst vond plaats in september 2025.

Icoonsoorten: toepassing in beleidsvelden

Ook werken we met iconsoorten: het gaat om veertig voor Zuid-Holland kenmerkende soorten die als graadmeter dienen voor de kwaliteit van hun leefgebied. In het eerste jaar van de Groeiagenda Natuurinclusief zijn de iconsoorten binnen beleidsvelden toegepast, bijvoorbeeld in de online Soorten Kansenkaart.

“Natuurinclusief is een lonkend perspectief. We kunnen de wereld mooier maken, als we het anders gaan doen.”

– Wout van der Slikke, ecooloog en beleidsadviseur Biodiversiteit

Beleid en financieel

Tot slot zetten we beleidsmatige en financiële instrumenten in, zoals de Omgevingsverordening, en gerichte bijdragen aan natuurprojecten, om biodiversiteit structureel te borgen in beleid, vergunningverlening en uitvoering. Een voorbeeld uit het afgelopen jaar is de betrokkenheid van provinciale ecologen bij het project BATMAN in Zoetermeer

¹ Meer hierover in het thema ‘Delen van kennis’.

² Meer hierover in het thema ‘Delen van kennis’.

³ Het rapport Basiskwaliteit Natuur in de bebouwde omgeving is onderdeel van het kennistrace Basiskwaliteit Natuur 2024-2028 en verscheen in juli 2025.

dat bescherming van vleermuizen combineert met versnelling van woningbouw. Meer hierover leest u bij het thema Toekomstbestendig bouwen.

“Het natuurbelang wegen we mee in al onze keuzes. Met het versterken van de natuur versterken we alles: een gezonde leefomgeving, klimaatbestendigheid én onze toekomst.”

- Arno Bonte, gedeputeerde Natuur van Provincie Zuid-Holland

Blik vooruit

De Groeiagenda Natuurinclusief is een tussenstap op weg naar het uiteindelijke doel: een volledig natuurinclusief Zuid-Holland in 2050. Na afloop van de huidige agenda is het belangrijk om de opgebouwde netwerken en samenwerkingen te versterken en nieuwe, langdurige afspraken te maken met partners. Ook wil de provincie natuurinclusiviteit nadrukkelijker verbinden met andere grote transitie, zoals de verduurzaming van de haven, de woningbouwopgave en toekomstbestendige landbouw. Tot slot is het belangrijk om natuurinclusief werken in te bedden in beleid, regelgeving en financiering. Zo blijft natuurinclusief werken niet een tijdelijke ambitie, maar een structureel onderdeel van beleid en uitvoering.

Daarvoor is een aanpak nodig die niet alleen uitgaat van beleidsthema's, maar vooral van de opgaven zelf. Hoe kunnen we natuurinclusief overal integraal meenemen, zodat we kansen benutten en samenhang creëren? Vanaf volgend jaar willen we het programma daarom langs vijf sporen organiseren:

1. Strategische aanpak – zorgen voor bestuurlijk draagvlak en besluitvorming om natuurinclusief werken vanzelfsprekend te maken.
2. Kennis en innovatie – ontwikkelen van handelingsperspectief waardoor onder meer provinciale en gemeentelijke collega's praktische handvatten krijgen voor natuurinclusief werken.

3. Netwerken en ervaringen –het verbinden van mensen binnen en buiten de provinciale organisatie om het natuurinclusief werken te delen, verdiepen en te verankeren, en drempels hiervoor weg te nemen.
4. Communicatiemix – kennis en ervaringen breed delen in tekst, beeld en geluid.
5. Inspiratielocaties – leren in de praktijk en voorbeelden zichtbaar maken.

Feiten & cijfers: waar we ons geld aan besteden

Beknopt overzicht waar we financieel staan.

Totaal beschikbaar voor 2025	500.000
Totaal besteed	250.000
Totaal nog beschikbaar	50.000

De middelen zijn besteed aan:

- Bijeenkomsten met en presentatie aan interne en externe netwerken ten behoeve van kennisdeling en vergroten draagvlak, waarbij uiteenlopende sprekers aanwezig waren en verdieping heeft plaatsgevonden.
- Het ontwikkelen en toepassen van ondersteunend communicatiemateriaal, waaronder nieuwsbrieven, uitklapbare kaart, animaties en een online magazine.
- Deelname aan nationale netwerkevent en informatiebeurs plus cofinanciering hiervan.
- Cofinanciering van projecten waar natuurinclusieve maatregelen in de praktijk worden toegepast en gemonitord.
- Vooronderzoek ten behoeve van het vormgeven van een innovatieve proeftuin Natuurinclusief.
- Overheveling van 200.000,- ten behoeve van ondersteuning aan de uitvoering van deze proeftuin voor de komende 4 jaar.

Thema Infrastructuur Veilig, Bereikbaar en Duurzaam

In Zuid-Holland combineren we veilige en functionele infrastructuur met een gezonde, natuurinclusieve leefomgeving. De infrastructuur (verkeers-)veilig en beschikbaar houden voor de (vaar)weggebruiker heeft de hoogste prioriteit. Daarnaast kan het groen (bermen, bomen, hagen, beplanting en oevers) langs de infrastructuur ecologisch worden ingericht en beheerd en bijdragen aan het versterken van de biodiversiteit en het verbinden van versnipperde natuur.

Kansen én dilemma's

Provincie Zuid-Holland beheert een flink aantal (water)wegen met bermen en oevers. De belangrijkste functie van de berm langs een weg is verkeersveiligheid (het afbakenen van de wegverharding, bieden van een bergingszone, afvoer van regenwater vanaf de weg, visuele geleiding). Ook is de berm vaak een plek waar ondergrondse kabels en leidingen zich bevinden voor bijvoorbeeld elektra, gas en water. Tot slot is de berm, met bomen, hagen en beplanting, de

plek waar de provincie haar ambities ten aanzien van flora en fauna en recreatie mede kan realiseren. Door deze groene zones langs de infrastructuur ecologisch in te richten en te beheren, versterken we de biodiversiteit en kunnen we groen beter met elkaar verbinden. Bovendien dragen we daarmee ook bij aan een veilige en goed functionerende infrastructuur. Ecologisch beheerde bermen trekken insecten aan én houden water vast. Faunapassages maken veilige verplaatsing van dieren mogelijk én voorkomen verkeersongevallen. Bomen zorgen voor schonere lucht én voor verkoeling. Win-win dus. Dilemma's zijn er ook: ruimte en budget zijn schaars en natuurinclusief beheer wordt vaak als duurder gezien, terwijl in het totaalplaatje de maatschappelijke baten veelal onderbelicht blijven.

De uitdaging is om natuur en biodiversiteit vanaf het begin standaard mee te nemen in aanleg en beheer van infrastructuur en natuurinclusiviteit stevig te verankeren in beleid en werkwijzen. Met het Ambitiweb zorgen we er al voor dat onze plannen bijdragen aan de duurzaamheidsdoelen van de

provincie. Daarnaast overwegen we de Natuurladder te gebruiken. Daarmee nemen we klimaatadaptatie, biodiversiteit en de kwaliteit van bodem en water standaard mee in projecten. Dit alles vanuit het standpunt dat de veiligheid voor weggebruikers in projecten voorop blijft staan.

Voor de beleidsmatige borging van duurzaamheid – waaronder natuurinclusief – wordt onderzocht of het meerwaarde heeft om de spelregels van Programma Zuid-Holland Infrastructuur (PZI) op dit vlak aan te scherpen. Dit kan ertoe leiden dat voor aanleg en verbetering van infrastructuur in de fases vóór de uitvoering (verkenning en mogelijk ook in de initiatieffase) nadrukkelijker wordt nagedacht over dit thema en beter wordt vastgelegd welke doelstellingen wel en niet worden meegenomen in het project en wat dit mag kosten. Een nog nader te bepalen project in de initiatief- of verkenningsfase zal worden gebruikt om hiermee ervaring op te doen.

“Uiteraard richten we ons bij onze infrastructuur voornamelijk op projecten die veiligheid en bereikbaarheid vergroten. Maar door slim te kijken naar hoe we ook ruimte kunnen geven aan natuur, zien we steeds vaker dat dat goed mogelijk is.”

- Frederik Zevenbergen, gedeputeerde Bereikbaarheid van Provincie Zuid-Holland

Wat we hebben bereikt

Ecologisch beheer van bermen en watergangen

In 2017 zijn we begonnen met ecologisch beheer van onze bermen. Door minder en anders te maaien, ontstaan in Zuid-Holland steeds meer bloem- en kruidenrijke bermen. Daar profiteren insecten van, zoals bijen en vlinders. Dit borgen we beter in nieuwe contracten met uitvoerende aannemers door het toepassen van de eisen van Kleurkeur, de standaard voor goed maaibeheer van bermen. Ook geven we aannemers meer ruimte om hun eigen ecologische kennis en kunde in te zetten en werken we nauwer samen om samen te leren en te ontwikkelen. Daarnaast monitoren zij eens per drie jaar alle bermen om het effect op biodiversiteit te volgen. Ook zijn we in gesprek met waterschappen over het ecologisch schonen van bermsloten.

Meer diversiteit in bomenbeheer

Vanuit het bomenbeheerplan werken we aan een veilig, vitaal en klimaatbestendig bomenbestand dat de biodiversiteit vergroot. Bij nieuwe aanleg en herplant passen we diverse boomsoorten toe, ook om het bestand weerbaar te maken tegen ziekten en plagen. Zo is in regio Oost de herplant van 600 bomen uitgevoerd en zijn bij de N462 en N446 nieuwe bomen en diverse en gelaagde beplanting aangebracht. De eerste grote laanvervanging staat gepland voor volgend jaar.

Faunavoorzieningen op orde

We hebben het beheer en onderhoud van onze faunavoorzieningen verbeterd, van looprichels onder bruggen tot faunarasters. Er is een beheerplan opgesteld met aangescherpte eisen. Uit inspecties bleek dat veel voorzieningen niet goed werkten door aanlegfouten, schades of achterstallig onderhoud. Deze achterstanden pakken we aan met herstelmaatregelen. Alle bestaande faunavoorzieningen moeten eind 2026 weer goed werken. Daarnaast is het beheer en onderhoud beter geborgd in contracten met aannemers. Er zijn specifieke eisen voor aanleg en inrichting, zodat ook toekomstige faunavoorzieningen robuust, goed te beheren en blijvend functioneel zijn.

Aanpak van hotspots voor wildaanrijdingen

Om de veiligheid van mens en dier te vergroten, onderzoeken we hoe we als wegbeheerder extra maatregelen kunnen nemen op plekken met veel wildaanrijdingen. Samen met de Faunabeheereenheid Zuid-Holland plaatsen we bijvoorbeeld waarschuwingssborden. Ook combineren we data over wildaanrijdingen slimmer om hotspots te identificeren. Daarvan verwachten we volgend jaar resultaat.

Ecologische impuls voor vaarwegen

We nemen steeds meer natuurinclusieve maatregelen bij en in onze vaarwegen. Om de waterkwaliteit te verbeteren in de Oude Rijn, hebben we samen met

de waterschappen Delfland en Rijnland vissenbossen aangelegd als schuil- en paaiplaats voor vissen. Langs nieuwe oevers plaatsen we fauna-uittreedvoorzieningen waardoor dieren gemakkelijker in en uit het water kunnen klimmen. Alle oeververvangingsprojecten die na 2023 starten voorzien we standaard van dergelijke voorzieningen.

Samenwerking en samenhang

Het afgelopen jaar hebben we stappen gezet in samenwerking rond ecologisch beheer en natuurinclusief werken. Zo deden we mee aan het Doorbraakproject Bermmaaisel (nu: Greenhub Zuid-Holland) waar bermgras wordt hergebruikt voor onder andere bouwpanelen voor huizen en biologische meststoffen voor de bodem. In de Buyer Group Biodiversiteit werken we met andere opdrachtgevers aan aanbestedingsstandaarden en in de werkgroep Biodiversiteit van kennisplatform CROW ontwikkelen we als provincies gezamenlijke biodiversiteitseisen voor contracten. Intern stemmen we meer af met collega's van domein Water, Klimaat & Natuur en domein Bereikbaar, zodat onze opgaven beter op elkaar aansluiten.

Feiten & cijfers

• Bomen	37.000 st
• Bermen	1.112 ha
• Beplanting	127 ha
• Hagen	63.763 m
• Bermsloten	280.000 m
• Natuurvriendelijke oevers	118 km
• Faunavorzieningen	126 st
• Banken en Picknicktafels	150 st
• Afvalbakken	596 st

Bron: Assetplan Groen, 2025 – 2029, provincie Zuid-Holland, mei 2025.

Natuurbouwstenen bij de N210

Het rapport Natuurbouwstenen is een inspiratiedocument van de provincie Zuid-Holland met 38 uitgewerkte maatregelen om versnipperde stukjes groen, zoals bermen, oevers en brughoofden, ecologisch beter te benutten en icoonsoorten te behouden. Het biedt ontwerpers en projectleiders praktische handvatten om biodiversiteit te versterken en klimaatadaptatie te bevorderen. Een aantal van deze natuurbouwstenen is toegepast bij de N210 in de Krimpenerwaard, onder meer met de aanleg van faunapassages en een insectentrap.

Thema Realisatie woningbouw Herstellen én versnellen

In Zuid-Holland is de druk op de ruimte groot. Zowel het bouwen van woningen binnen als buiten bestaand stedelijk gebied kan op gespannen voet staan met voldoende ruimte voor planten en dieren. Daarom stimuleren we dat natuurinclusief bouwen vanaf het begin zoveel mogelijk wordt meegenomen in plannen en beleid. Zo kunnen kansen worden benut om natuur te verbeteren én vertraging in projecten te voorkomen.

Natuurinclusief als kans

Natuurinclusief bouwen biedt kansen om natuur in bebouwd gebied te behouden én te versterken. Dat is niet alleen goed voor de biodiversiteit, maar levert ook een prettige en gezonde leefomgeving op voor mensen. Het programma Toekomstbestendig bouwen, inmiddels opgegaan in het programma Realisatie woningbouw, stimuleert een praktische en integrale aanpak van alle provinciale duurzaamheidsambities die raken aan woningbouw, waaronder natuur-inclusief.⁴ Door verbindingen te leggen tussen deze

ambities, kunnen we kansen beter benutten en gemeenten ondersteunen.

Ook op het gebied van natuurinclusief zoeken we daarbij zoveel mogelijk naar de win-win: maatregelen die natuur versterken én de woningbouw helpen versnellen. Zo kan vroeg onderzoek naar beschermde soorten vertraging in nieuwbouw en verbouw helpen voorkomen (zie hierna).

“In Zuid-Holland bouwen we bijna een kwart miljoen woningen, dat is makkelijker gezegd dan gedaan. Met een project als BATMAN helpen we vergunningverlening te versnellen en meer woningen te realiseren.”

- Anne Koning, gedeputeerde Woningbouw
van Provincie Zuid-Holland

Wat we hebben bereikt

Versnelling woningbouw én soortenbescherming
Met project Bouwen Accelereren door Toekomstgerichte Methode voor Aanpak Natuurinclusiviteit (BATMAN) in de Zoetermeerse wijk Buytenwegh – gestart in september 2024 – zet de provincie Zuid-Holland samen met woningcorporaties en ecologen een vernieuwende stap in soortenbescherming die direct bijdraagt aan de woningbouwopgave. In plaats van voor elk project afzonderlijk langdurig en kostbaar onderzoek te doen naar beschermde vleermuizen, richt BATMAN zich op een gebiedsgerichte aanpak waarbij de soort als geheel centraal staat. Door vooraf uitgebreid in kaart te brengen waar verblijfplaatsen zijn en gelijktijdig maatregelen te nemen die leefgebieden versterken, ontstaat een stabiele populatie waardoor vergunningverlening sneller en met minder onzekerheid kan verlopen.

⁴ De ander duurzaamheidsopgaven zijn energie, klimaatadaptief, circulair/biobased, beweegvriendelijke openbare ruimte en gezond & veilig.

Deze vernieuwende aanpak gaan we de komende tijd ook op een andere locatie, in Rotterdam Schiebroek, inzetten.

Ontwikkelen en delen handreikingen

Om gemeenten en initiatiefnemers te ondersteunen bij het beschermen van natuur, het versterken van biodiversiteit en het voorkomen van vertraging in de bouwopgave, heeft de provincie Zuid-Holland diverse handreikingen ontwikkeld. Zo biedt de Handreiking Versterken biodiversiteit bij stedelijke ontwikkelingen (2023) praktische richtlijnen voor natuurinclusief bouwen. De online Soorten Kansenkaart biedt snel inzicht in waar beschermde diersoorten waarschijnlijk voorkomen. Hierdoor kunnen plannen tijdig worden afgestemd op natuurwetgeving. Dit komt zowel de bescherming van soorten als een vlotte uitvoering van bouwprojecten ten goede.

Expertteam biedt hulp

Tot en met 2030 komen er bijna een kwart miljoen woningen bij in Zuid-Holland. Via de Vliegende Brigade biedt de provincie kennis en kunde om woningbouw te ondersteunen. De Vliegende Brigade bestaat uit een subsidieregeling voor inhuur van externe expertise. Daarnaast heeft de provincie het Expertteam Realisatie Woningbouw (voorheen Expertteam Toekomstbestendige Woningbouw), daar is een expert natuurinclusief zo'n 16 uur per week beschikbaar voor gemeenten en woningcorporaties met deze ambitie. Deze expert geeft 1-op-1-advies, begeleidt projecten en verzorgt workshops, waardoor kennis en toepassing van natuurinclusieve maatregelen vroeg in het proces worden verankerd. Inmiddels heeft de helft van alle Zuid-Hollandse gemeenten gebruik gemaakt

van deze mogelijkheid. Naast Vliegende Brigade subsidie en Experts Realisatie Woningbouw detacheeert de provincie ook trainees gebiedsontwikkeling bij gemeenten en woningcorporaties.

Delen van kennis

Op uiteenlopende manieren delen we kennis over natuurinclusief bouwen. Zo organiseerden we excursies en werkbezoeken naar SAWA, een natuurinclusief woongebouw in Rotterdam (zie kader). Jaarlijks vindt in september de woonconferentie voor gemeentebestuurders plaats waarbij natuurinclusiviteit regelmatig een thema is. Daarnaast organiseren we ongeveer eens per zes weken online kennissessies over toekomstbestendig bouwen voor bijvoorbeeld gemeenten en corporaties. De thema's variëren van klimaatadaptatie en energie tot financiering en een gezonde leefomgeving. De webinar over natuurinclusieve stedelijke ontwikkeling trok 86 belangstellenden, inmiddels is het webinar 179 keer bekeken op YouTube.

Blik vooruit

Met de Europese natuurherstelwet zijn overheden verplicht om natuur te herstellen. In 2030 moet ons omgevingsbeleid in lijn zijn met deze Europese regelgeving. Dan is natuurinclusief werken structureel onderdeel van onze regelgeving, vergunningverlening en financiering. De komende jaren bereiden we gemeenten en corporaties daar stap voor stap op voor. Daarvoor is expertise nodig over hoe we het herstel van natuur praktisch vertalen naar beleid voor stedelijke ontwikkeling en wonen.

Feiten & cijfers

- Expert natuurinclusief: Ingezet bij 25 gemeenten
- Webinar: 86 aanmeldingen, 179 keer bekeken op YouTube
- Delen van kennis: Onder andere via jaarlijkse woonconferentie en werkbezoeken
- Aantal inspiratielocaties: 8 goede voorbeelden van natuurinclusief bouwen (SAWA, KOER en De Groene Kaap in Rotterdam, Boszoom en Park van Buijsen in Pijnacker-Zuid, Gulden Water en Poortmeesters in Delft, Amstelwijk in Dordrecht en Happy Days in Zoetermeer).

Natuurinclusief wonen in SAWA

SAWA is een woongebouw van zestien verdiepingen aan de Lloydpier in Rotterdam. Het project combineert hoogwaardige architectuur met een sterke natuurinclusieve insteek: iedere woning heeft vaste, geïntegreerde plantenbakken, en in het gebouw zijn nest- en verblijfplaatsen opgenomen voor diverse vogelsoorten, vleermuizen en insecten. De getrapte vorm met ruime balkons en dakterrassen biedt ook ruimte voor groen. Samen met voorzieningen als een gedeelde moestuin, deelauto's en een buurttuin ontstaat een inclusieve community waar natuur, duurzaamheid en sociale verbondenheid hand in hand gaan.

Thema Energie

Energie opwekken met ruimte én respect voor natuur

In het eerste jaar van de Groeiagenda Natuur-inclusief is veel gerealiseerd voor een natuur-inclusieve energietransitie. Zo hebben we richtlijnen ontwikkeld en toegepast voor biodiverse zonnevelden. Ook zijn energieboswachters opgeleid die hun kennis inzetten bij nieuwe zonen en windprojecten.

Kansen én dilemma's

De energietransitie in Zuid-Holland biedt kansen voor het herstellen en versterken van de natuur. Vooral bij zonnevelden liggen mogelijkheden. Een natuur-inclusief ontwerp kan de biodiversiteit versterken én zelfs de energieopbrengst verbeteren. Dilemma's zijn er ook: zonnevelden kunnen barrières vormen voor dieren (bijvoorbeeld door omheining dat door de verzekering verplicht is) en windturbines leiden tot slachtoffers onder bijvoorbeeld vogels en vleermuizen. Daarom werken we binnen de Groeiagenda Natuurinclusief samen met partners aan het verder verankeren van natuurinclusiviteit in ons

energiebeleid, terwijl we tegelijkertijd maatregelen nemen om natuurontwikkeling te bevorderen of biodiversiteit te versterken. De ambitie is groot, waarbij betaalbaarheid van maatregelen en het vinden van de meest effectieve aanpak voor natuurbehoud en -herstel belangrijke uitdagingen blijven.

Wat we hebben bereikt

Van handreiking naar praktijk: natuurwinst bij zonneparken

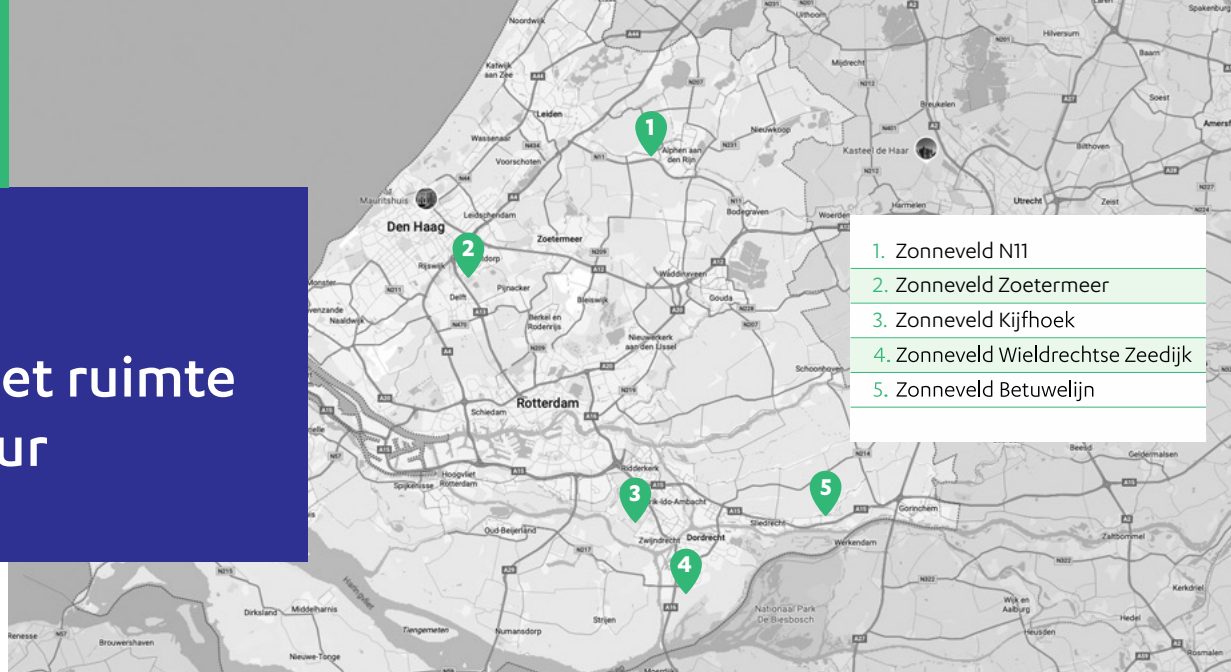
De handreiking 'Ruimtelijke kwaliteit zonnevelden Zuid-Holland' voor het ontwerpen van zonnevelden met meerwaarde voor de omgeving bevat een speciale module over biodiversiteit. Bij de start van de Groeiagenda Natuurinclusief is deze verspreid onder de zeven RES-regio's.⁵ Oktober vorig jaar is de module bovendien gepresenteerd aan de regio-

vertegenwoordigers. Ook energiecoöperaties en Natuur- en Milieufederatie Zuid-Holland gebruiken de module. Dit werkt: in zeker de helft van de nieuwe ontwerpen zien we maatregelen voor natuur en biodiversiteit terug. Bij zonnepark Kijfhoeke (zie kader) zijn maatregelen daadwerkelijk toegepast met versterking van de biodiversiteit als resultaat.

Voorbeeldprojecten natuurinclusieve zonnevelden

Inmiddels zijn er vijf voorbeelden van zonnevelden waarbij het opwekken van groene stroom wordt gecombineerd met behouden en versterken van natuur. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om de aanleg van bloem- en kruidenrijk grasland, vlinderdammen,

⁵ In elke RES-regio werken, gemeenten, provincie en waterschappen samen aan het opwekken van grootschalige duurzame energie op land en het zoeken naar duurzame warmtebronnen om in 2050 energieneutraal te zijn.

poelen en natuurlijke rietoevers. Of denk aan het planten van fruitbomen, het plaatsen van bijenkasten en faunavriendelijk hekwerk. Twee zonnenvelden zijn inmiddels gerealiseerd: Wieldrechtse Zeedijk en N11. De andere drie zijn nog in ontwikkeling: Zoetermeer, Kijfhoek en Betuwelijn.

Meer biodiversiteit door het EcoCertified Solar Label
Wageningen Universiteit & Research, TNO, Eelerwoude, Holland Solar en NL Greenlabel onderzoeken tot eind 2025 hoe zonneparken zo kunnen worden ingericht en beheerd dat biodiversiteit en bodemkwaliteit behouden en verbeterd worden en vertalen dit naar richtlijnen. Ook de provincie Zuid-Holland is bij het onderzoek betrokken. Zonneparken die aan deze richtlijnen voldoen, krijgen het EcoCertified Solar Label. In ons omgevingsbeleid verwijzen we inmiddels naar deze richtlijnen, zodat ook gemeenten ze kunnen gebruiken bij hun beoordeling.

“Natuur en biodiversiteit nemen binnen de energietransitie een steeds belangrijkere plaats in. Slim combineren leidt tot meer ruimte voor natuur en meer draagvlak voor de noodzakelijke energietransitie.”

- Arno Bonte, gedeputeerde Energie
van Provincie Zuid-Holland

Energieboswachters versterken natuurinclusieve energieprojecten

Sinds de start van de Groeiagenda Natuurinclusief zijn in Zuid-Holland 23 mensen opgeleid tot energieboswachter. Deze ‘burgerexperts’ denken en kijken mee bij zon- en windprojecten, naar de

effecten voor natuur en biodiversiteit en brengen waardevolle lokale kennis in. Zo helpen zij om energieprojecten natuurinclusiever te maken. Voorbeelden zijn: windmolens in het Oeverbos (Vlaardingen) en zonnenvelden in Lisse, Nieuwkoop, Zwijndrecht en Hoeksche Waard. De training is mogelijk gemaakt door de provincie Zuid-Holland en uitgevoerd door de Natuur- en Milieufederatie Zuid-Holland. Ook projectontwikkelaars en de ecooloog van Eneco hebben de training gevolgd.

Gezamenlijke aanpak beperkt natuurschade door windmolens

Samen met het Rijk, andere provincies, NedZero, TenneT en groene organisaties zoals Vogelbescherming Nederland, de Zoogdiervereiniging en de Natuur- en Milieufederaties werken we aan de Natuurinclusieve Energietransitie voor wind en hoogspanning op land (NIEWHOL). Doel is afspraken te maken over maatregelen die de negatieve effecten van windmolens en hoogspanningsleidingen voor vogels en vleermuizen verminderen. De provincies bespreken de voortgang van dit traject regelmatig in de adviescommissie Klimaat en Energie van het Interprovinciaal Overleg (IPO).

Kwaliteitsbudget voor versterken van ecologie en biodiversiteit

Eind vorig jaar heeft het Rijk € 25 miljoen beschikbaar gesteld voor alle RES-regio's. Voor Zuid-Holland komt er vanuit dit kwaliteitsbudget € 5,6 miljoen beschikbaar (€ 829.000 per RES-regio, met 7 RES-regio's in Zuid-Holland). Dit geld, bedoeld voor 2024 en 2025, wordt ingezet om ecologie en biodiversiteit rond duurzame energieprojecten te versterken. De RES-regio's in Zuid-Holland onderzoeken nu hoe ze dit geld het best kunnen besteden.

Blik vooruit

Binnen de huidige Groeiagenda Natuurinclusief ligt het accent op het ontwikkelen van richtlijnen voor natuurvriendelijke zonnenvelden en windparken. Na 2027 willen we dat deze richtlijnen structureel onderdeel zijn van het omgevingsbeleid, zodat projecten aantoonbaar bijdragen aan meer biodiversiteit en overheden hier steviger op kunnen toetsen. Naast juridische expertise is daarvoor een sterke lobby nodig, zowel binnen de provincie als landelijk.

Feiten & cijfers

• Opgewerkte windenergie (2024)	1,91 Twh
• Opgewekte zonnestroom (2024)	1,16 Twh
• Waarvan opgewerkt door zonneparken (2024)	0.19 Twh
• Aantal energieboswachters	23

Zonnepark Kijfhoek: groene energie én versterking van natuur

In Zwijndrecht ontwikkelen Novar, Eneco en coöperatie Drechtse Energie zonnepark Kijfhoek: zo'n 71.000 panelen voor ruim 16.000 huishoudens. Bij het ontwerp is veel aandacht besteed aan biodiversiteit en ecologie. Op basis van veldonderzoek naar onder meer broedvogels, vleermuizen en inheemse plantensoorten is een inpassingsplan gemaakt dat het open landschap respecteert en de natuurwaarde versterkt. Denk aan toepassing van bloemrijk grasland en faunavriendelijk hekwerk.

Thema Financiële kant Inkoopbeleid als natuur- inclusieve aanjager

Met onze financiële keuzes kunnen we natuur-inclusiviteit versterken. Door het inkoop-instrument slim in te zetten, dragen we ook bij aan een biodivers en duurzaam Zuid-Holland. Wat is er in het eerste jaar van de Groeiagenda Natuurinclusief bereikt?

Kansen

‘Financiële sector’ is een thema in deze Groeiagenda. Daarbij onderscheiden we twee lijnen. De extern gerichte lijn speelt vooral op landelijk niveau en gaat over de rol van pensioenfondsen, banken en verzekeraars in het bevorderen van natuur-inclusiviteit. De provincie heeft hier weinig directe invloed. De interne lijn gaat over de rol van het provinciale inkoopinstrument dat ingezet wordt bij de provinciale opgaven en thema’s. In deze rapportage ligt de nadruk op die interne lijn: hoe we met onze eigen financiële instrumenten natuurherstel en biodiversiteit kunnen versterken.

Met name ons inkoopbeleid geeft ons de kans om met iedere euro die we uitgeven, duurzame en natuurinclusieve keuzes te bevorderen en zo de maatschappelijke opgaven van Zuid-Holland kracht bij te zetten. De provincie besteedt jaarlijks circa 350 miljoen euro aan producten en diensten. Door dit inkoopbeleid bewust in te zetten, kunnen we natuurherstel en biodiversiteit stimuleren. Daarmee dragen we bij aan maatschappelijk verantwoord opdrachtgeven en inkopen (MVOI). De MVOI-thema’s betreffen milieu (waaronder biodiversiteit), klimaat, circulair werken, ketenverantwoordelijkheid, diversiteit & inclusie en Social Return on Investment (SROI).

De provincie heeft hiervoor het Manifest MVOI ondertekend en een MVOI-Actieplan opgesteld. Hierin staat hoe we onze inkopen koppelen aan maatschappelijke doelen en afspraken waar we ons als provincie aan verbonden hebben. Dit is uitgewerkt in een MVOI-ambitieweb en vertaald naar voorlopige inkoopstrategieën per domein. Daarmee wordt concreet zichtbaar hoe we nu al bijdragen – en welke extra stappen mogelijk zijn om meer impact te maken.

Wat we hebben bereikt

Inkoopstrategieën

De voorlopige MVOI-inkoopstrategieën per domein vormen een goede basis en worden de komende periode verder doorontwikkeld. Met de komst van een extern MVOI-team, waarvoor tijdelijk 3 fte beschikbaar is, ontstaat er extra capaciteit om deze strategieën te verdiepen en structureel te actualiseren. Daarmee kunnen we sneller stappen zetten richting een duurzamer en natuurinclusiever inkoopbeleid.

MVOI-monitor

De huidige MVOI-monitor bevat een beperkt aantal Europese aanbestedingen en geeft daarmee nog geen volledig beeld van de voortgang op de MVOI-thema’s. Op termijn zullen we de monitor uitbreiden met enkelvoudige en meervoudige aanbestedingen. Ook kijken we of we hierbij AI kunnen inzetten. Intussen zien we in de praktijk al dat het MVOI-team steeds vaker wordt betrokken bij aanbestedingen, bijvoorbeeld door domein Uitvoering en Bedrijfs-

voering. Dat wijst op groeiende aandacht voor MVOI in de organisatie.

Aandacht voor biodiversiteit in aanbestedingen

Biodiversiteit wordt in aanbestedingen al meegenomen, maar het is lastig aan te geven hoe vaak en in welke mate. In de MVOI-monitor valt biodiversiteit nu onder het bredere thema 'milieu'. We onderzoeken of biodiversiteit in de toekomst als afzonderlijk subthema kan worden opgenomen, zodat de bijdrage beter zichtbaar wordt. Hoewel er nog geen specifieke registratie of voorbeelden beschikbaar zijn, groeit de aandacht voor biodiversiteit binnen aanbestedingen duidelijk.

Blik vooruit

Het is belangrijk om de biodiversiteitsdoelen actiever te verankeren in eisen en gunningscriteria en deze onder de aandacht te brengen bij de domeinen waar biodiversiteit een rol speelt. Daarbij willen we aansluiten bij de goede ervaringen rond klimaatadaptatie. Het nieuwe externe MVOI-team, dat vanaf september 2025 start, krijgt bovendien de taak om beschikbare kennis binnen de provincie te delen en praktisch toepasbaar te maken voor inkopers en aanbestedingstrajecten.

Thema Landbouw

Boeren en natuur in balans

Landbouw en natuur: ze delen ons landschap én hebben elkaar nodig. Voor beide zijn een gezonde bodem, goede waterkwaliteit en voldoende biodiversiteit cruciaal. Natuur en landbouw kunnen elkaar hierin versterken. Natuurinclusieve landbouw is een kansrijke manier om dat te doen die steeds meer benut wordt. Daarbij werken boer en natuur slim samen, door biodiversiteit te benutten en te beschermen. Op zo'n manier dat het economisch rendabel is. Met diverse initiatieven stimuleren wij dat natuurinclusieve landbouw steeds toegankelijker wordt voor onze boeren!

Kansen en dilemma's

Als provincie willen we boeren ondersteunen bij een toekomstbestendig landbouwbedrijf. Waarbij boer en natuur naadloos samenwerken. Dat is ook noodzakelijk, kijkend naar uitdagingen zoals klimaatverandering, waterkwaliteit en bodemgezondheid. Landbouw is ongelooflijk belangrijk in onze Zuid-Hollandse samenleving. Samen met boeren en vele

partners – van Staatsbosbeheer en waterschappen tot LTO en Boeren natuur – zoeken we naar meer evenwicht tussen economie en ecologie in de landbouw. Natuurinclusieve landbouw helpt ons daarbij. Het geeft handvatten voor een meer natuurinclusieve en minder milieubelastende bedrijfsvoering. In samenhang met het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied zetten we ons in om natuurinclusieve landbouw toegankelijk te maken voor steeds meer boeren en om te laten zien wat veel boeren nu al doen. Natuurinclusieve landbouw is daarbij geen kwestie van helemaal goed doen of helemaal niet, wij zien dat veel agrariërs al bezig zijn met uilenkasten, erfbeplanting, natuurlijke oevers en vele andere initiatieven. Die beweging waarderen en ondersteunen wij.

Dat doen we onder andere door het wegnemen van belemmeringen, die een meer natuurinclusieve landbouwsector in de weg staan. Uit een eerdere verkenning kwamen namelijk meerdere aandachtspunten naar voren. Zo moeten wet- en regelgeving beter aansluiten bij natuurinclusief ondernemen.

Boeren én provincie hebben bovendien inzicht nodig in de agrarische en bedrijfseconomische effecten van natuurinclusieve maatregelen op de bedrijfsvoering. Verder vraagt deze vorm van landbouw extra kennis van boeren, onder meer over bodemleven en ecologie. Kennis die binnen en buiten de sector snel ontwikkelt en die waardevol is om met elkaar te delen. En er is winst te behalen bij gronduitgifte (onder meer bij pacht), door naast prijs veel meer te kijken naar natuurinclusiviteit. Op al deze punten nemen we initiatieven.

“De boerendiversiteit vraagt maatwerk om te komen tot een meer natuurinclusieve landbouw.”

*- Aad Straathof, gedeputeerde Landbouw
van Provincie Zuid-Holland*

Wat we hebben bereikt

Natuurinclusieve landbouw in Omgevingsvisie

Een belangrijke stap is dat we afgelopen jaar natuurinclusieve landbouw hebben opgenomen in de Omgevingsvisie. Daarmee benadrukken we als provincie dat we beleid, ruimte en middelen willen inzetten om natuurinclusiviteit in de landbouw mogelijk te maken. Ook is opgenomen dat we maximaal gebruik maken van de 'afwijklingsbevoegdheden'. Zo kunnen onze plantoetsers maatwerk toepassen (binnen verordeningen), om

ruimte te geven aan duurzame initiatieven. Een voorbeeld is een boer die beplanting rond een koeienstal wil aanbrengen, terwijl dit volgens het bestemmingsplan niet kan. Als het initiatief bijdraagt aan natuurinclusieve landbouw, maakt de afwijkingsbevoegdheid het nu in sommige gevallen toch mogelijk.

Nieuwe kwartiermaker: boost voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer

Het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer is een landelijke onkostenregeling waarmee boeren de natuur en het landschap kunnen beheren én versterken. Het gaat om allerlei maatregelen, zoals uitgesteld maaien voor weidevogels en het inzaaien van bloemrijke akkerranden. Een collectief van boeren kan gebruik maken van de regeling, waarbij ze aan verschillende voorwaarden moeten voldoen. In onze provincie zijn meerdere agrarische collectieven, heel verschillend qua grootte en vorm. Via beleidsdoel natuur werft de provincie nu een kwartiermaker, die binnenkort gaat starten. Deze kwartiermaker helpt de collectieven om te professionaliseren en meer samen te werken. Zodat de aangesloten boeren in onze provincie volop gebruik kunnen maken van het

instrument Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer, passend bij hun specifieke situatie. We investeren ook veel in de samenwerking met onder meer Boeren-natuur, het Interprovinciaal Overleg en het ministerie van LNV. Zodat we echt samen optrekken voor meer agrarisch natuur- en landschapsbeheer.

Natuurinclusieve gronduitgifte

Als provincie hebben we grond in eigendom die we verpachten. We ontwikkelen nu een 'eisen-set', waarmee we gebiedsgericht voorrang kunnen geven aan partijen die bijdragen aan natuurinclusieve landbouw. De eisen gaan bijvoorbeeld over bemesting, gewasbescherming en planet proof-certificaten. Ook kijken we naar mogelijke verlenging van de pachtduur. Naast de pacht onderzoeken we hoe gronduitgifte nog veel breder kan bijdragen aan natuurinclusieve landbouw. Daarvoor voeren we intensieve gesprekken met terreinbeheerders en gemeenten. Doel is om bij uitgifte van vrijkomende grond verder te kijken dan de prijs, maar veel meer naar wat een partij biedt rond natuurinclusiviteit. Zo kunnen vrijkomende gronden soms juist gericht naar agrariërs gaan die zorgen voor natuurlijk beheer.

Nieuw model: integrale kwantitatieve aanpak

Voor boeren is het belangrijk te weten welke consequenties natuurinclusieve maatregelen hebben voor hun bedrijf. Wat gebeurt er bijvoorbeeld met kosten en opbrengsten? Ook voor de provincie is dit inzicht waardevol, want het laat zien waar compensatiebeleid nodig is. Daarom hebben we - samen met agrariërs en kennispartijen - de integrale kwantitatieve aanpak ontwikkeld. Een rekenkundig

model dat objectief en voor iedereen transparant weergeeft welke effecten maatregelen hebben op het boerenbedrijf. Zo kunnen boeren en provincie onderbouwde keuzes maken. Het prototype voor de melkveehouderij is klaar, deze testen we nu met groepen agrariërs. Daarna volgt ook een model voor de akkerbouw.

Samen komen we verder

Fieldlab Groene Hart, Wijland, Boerenperspectief: in onze provincie zijn vele waardevolle kennisnetwerken, coaches en adviseurs actief om agrariërs op maat te steunen in de transitie naar natuurinclusieve landbouw. Wij subsidiëren deze partijen en denken waar nodig mee over gerichte plannen. Steeds met als doel om boeren comfort te bieden en te helpen bij het nemen van natuurinclusieve maatregelen, passend bij hun onderneming en bij het betreffende gebied.

Blik vooruit

De komende tijd voeren we een strategische verkenning natuurinclusieve landbouw uit. Daarbij kijken we naar verdere verdieping van het begrip natuurinclusieve landbouw en mogelijke gradaties daarin. Ook nemen we landelijke trends mee en zorgen we voor verbinding met de provinciale voedselvisie. De verkenning is onderdeel van de nieuwe uitvoeringsagenda Landbouw. Ondertussen gaan we door met de uitvoering van alle eerdergenoemde initiatieven. Zodat natuurinclusieve landbouw steeds meer gezicht krijgt in onze provincie!

Thema Delen van kennis Bouwen aan bewust- wording en draagvlak

In Zuid-Holland werken we stap voor stap aan een natuurinclusieve toekomst. Dat doen we ook door kennis en ervaringen te delen, elkaar te inspireren en samen te bouwen aan bewustwording en draagvlak. Zo ontdekken steeds meer collega's en partners hoe natuurinclusief werken kansen biedt voor hun eigen opgaven.

Kansen en dilemma's

Onderwijs is één van de tien thema's in de Groei-agenda Natuurinclusief. Juist op school liggen kansen om jongeren bewust te maken van natuur en biodiversiteit. Omdat de provincie geen invloed heeft op de onderwijscurricula, geven we dit thema breder invulling door kennis te delen over biodiversiteit en natuurinclusief werken en door verbinding te stimuleren, zowel binnen de provincie als met partners. Zo dragen we bij aan bewustwording, enthousiasme en actie richting een natuurinclusieve toekomst.

Bewustwording heeft tijd nodig, dat past binnen de transitie waarin we zitten. Het duurt even voordat dit thema echt landt bij collega's en partners en voordat we dezelfde taal spreken. Door te laten zien dat natuurinclusief werken geen belemmering is, maar juist kansen biedt – ook voor het oplossen van eigen vraagstukken – willen we steeds meer mensen en organisaties uitnodigen om ermee aan de slag te gaan. Uit de reacties merken we dat dit steeds beter lukt.

Wat we hebben bereikt

Bijeenkomsten thematrekkers

In februari, mei en juni kwamen de trekkers van de 10 thema's bij elkaar om kennis uit te wisselen en de onderlinge samenwerking te versterken, ook in het najaar is een bijeenkomst gepland. Voor het kernteam zijn dit ook momenten om te horen waar steun nodig is om de ambities van deze Groeiagenda te realiseren.

Bijeenkomsten provinciale collega's

Er zijn diverse bijeenkomsten georganiseerd

voor provinciale collega's om kennis te delen en te verdiepen. Zo gaf in februari een landschaps-architect een lezing over regeneratief ontwerpen. In maart en april volgden lunchsessies over natuur als beleggingsobject (naar aanleiding van de documentaire 'Greed is green') en icoonsoorten. In juni waren er bijeenkomsten voor communicatie-medewerkers en collega's uit andere transitie. Ook reikte gedeputeerde Berend Potjer de prijs uit van de fotowedstrijd over natuurinclusieve inspiratielocaties. Daarnaast werd de documentaire 'Het vergeten leven van Nederland' vertoond over hoe economische groei de natuur onder druk zet en waarom herstel belangrijk is. Daarvoor waren ook collega's van het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur uitgenodigd.

Externe bijeenkomsten

In januari kwamen zo'n 50 collega's van provincie, gemeenten, omgevingsdiensten en een waterschap naar een bijeenkomst van het Zuid-Hollands Ecologen Netwerk (ZHEN). Tijdens deze bijeenkomst presenteerde gedeputeerde Berend Potjer de Groei-agenda Natuurinclusief. Ook de Basiskwaliteit Natuur (BKN) en Groen in en om de Stad (GIOS) kwamen aan de orde. Tijdens de gebiedendag van het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied in april verzorgden we twee workshops over het Kans- en

Balansspel, waarin deelnemers in een fictief scenario met concrete natuurinclusieve maatregelen aan de slag gaan. In diezelfde maand droegen we ook bij aan het symposium 'Stadsnatuur' in de Kunsthal Rotterdam. In april vond het Groenblauw Overleg plaats, inclusief een werkbezoek aan de inspiratielocatie Nieuwe Driemanspolder.

Op donderdag 6 november hebben we tijdens het Wildlife Film Festival in Rotterdam een special georganiseerd waarin 'The Green Musketeer' vertoond werd aan ons netwerk van Zuid-Hollandse gemeenten en omgevingsdiensten. In deze film laat ondernemer Pieter Hoff zien hoe één idee kan leiden tot duurzame verandering. Na afloop volgde een gesprek met de filmmaker en Arno Bonte, de nieuwe gedeputeerde Natuur. Zijn oproep was om al onze creativiteit in te zetten om deze provincie, die in sommige delen best wel versteend is, nog veel groener te maken. Dit is iets waar we als provincie graag met gemeenten en omgevingsdiensten onze schouders onder zetten.

Online kennisdelen en communitybuilding

Via het intranet Binnenplein en een SharePoint-site delen we wekelijks inspiratie en kennis over natuurinclusiviteit, met artikelen, podcasts, links en praktische ideeën. Daarnaast is er een Teams-omgeving voor de community Natuurinclusief waar thematrekkers en collega's kennis en voorbeelden uitwisselen en samenwerken aan initiatieven. Ook op de provinciale website staat informatie over het programma. Voor de interne communicatie is een herkenbaar label ontwikkeld.

"Natuurinclusief werken kan ook helpen om jouw maatschappelijke opgave te versnellen. Die win-win staat centraal in onze communicatie."

- Chantal Baas, programmamanager Natuurinclusieve Transitie

Nieuwsbrief

Er is een maandelijkse nieuwsbrief Natuurinclusief om collega's op de hoogte te houden van de voortgang van de Groeiagenda Natuurinclusief, inspirerende voorbeelden te delen en relevante ontwikkelingen binnen en buiten de provincie uit te lichten.

Blik vooruit

Bijeenkomsten

Er staan diverse bijeenkomsten en activiteiten gepland om collega's en partners te inspireren, waaronder een workshop over (gevel)tuinen en een presentatie van een afstudeeronderzoek naar inspiratielocaties. Verder volgen een kennismaking met omgevingsmanagers, vertoning van de film 'De Monding van Morgen' en een bijeenkomst met Zuid-Hollandse gemeenten om kansen te verkennen voor natuurinclusieve projecten.

Informatieproducten

We ontwikkelen verschillende communicatiemiddelen om de natuurinclusieve transitie breed onder de aandacht te brengen van bijvoorbeeld kennisinstellingen, gemeenten, water-

schappen, bedrijfsleven en inwoners. Bijvoorbeeld de uitvoerbare poster en bijbehorende animatie over natuurinclusief werken, het magazine 'De groene omslag' en een interactieve kaart met alle inspiratielocaties. Met deze middelen wil de provincie bewustwording en betrokkenheid vergroten, de eigen rol en inzet zichtbaar maken en het draagvlak voor natuurinclusief werken versterken.

Innovatieprogramma VPdelta

VPdelta is een bestaand innovatieprogramma van het TU Delft Innovation & Impact Centre, gericht op een klimaatbestendige leefomgeving. In het najaar van 2025 verkennen we hoe we een vergelijkbaar programma kunnen opzetten voor een natuurinclusieve omgeving. Het idee blijft hetzelfde: samen met kennisinstellingen en publieke partners ruimte creëren voor proeftuinen, zodat innovaties sneller kunnen worden ontwikkeld, opgeschaald en toegepast. We mikken op een vierjarig programma dat in 2026 van start gaat.

Thema Recreatie en toerisme Ruimte voor recreatie én natuur

“Het is gezond en fijn om in het groen te zijn. Je wordt er fitter van en kunt ervan genieten.”

*- Anne Koning, gedeputeerde Recreatie, toerisme en sport
van Provincie Zuid-Holland*

Wat we hebben bereikt

Samen met gemeenten, organisaties en vrijwilligers zet de provincie Zuid-Holland zich in om recreatie, toerisme en sport te combineren met een gezonde en natuurinclusieve leefomgeving. We vergroten de ruimte voor bewegen en ontspanning, versterken de verbinding tussen stad en landschap en stimuleren betrokkenheid van inwoners bij groen.

Kansen en dilemma's

De 3,8 miljoen inwoners van Zuid-Holland willen fijn wonen, werken en recreëren, terwijl ook het toerisme blijft groeien. Met het Recreatieperspectief Zuid-Holland 2030 maakt de provincie meer ruimte voor ontspanning en beweging in een aantrekkelijk en groen landschap. Bijvoorbeeld door recreatiegebieden, natuur, erfgoed en dorps- en stadskernen met elkaar te verbinden. Dat draagt niet alleen bij aan een positieve beleving van recreanten, maar zo versterken we ook de natuurwaarden van gebieden. In de Nationale Parken Hollandse Duinen

en Biesbosch zetten we bovendien in op educatie en bewustwording, zodat inwoners en bezoekers de natuur meer waarderen en zich er meer bij betrokken voelen.

Er zijn ook dilemma's. Recreatie kan botsen met bescherming van kwetsbare natuur. Wanneer er door goed beheer bijvoorbeeld bijzondere natuurwaarden in een recreatiegebied ontstaan, en er vervolgens beperking van de recreatie dreigt vanuit soortbescherming. Of als bezoekers van de paden afgaan, waardoor de biodiversiteit kan worden aangetast. Tegelijkertijd ervaren ondernemers soms een spanningsveld, als zij zich hebben ingespannen om natuurwaarden te verhogen en dit leidt tot beperkingen in hun bedrijfsvoering. Daarom werkt de provincie met terreinbeheerders en partners aan oplossingen. Zoals bijvoorbeeld overgangszones naast Natura 2000-gebieden. Deze vangen recreatiedruk op en beschermen zo de kwetsbare natuur in het gebied zelf. Een voorbeeld hiervan is de Mient Kooltuin bij Meijndel & Berkheide. Zo werken we aan het in balans brengen van natuur en recreatie.

Landschapspark Zuidvleugel: samen werken aan groen en verbindingen

Vanuit de visie Landschapspark Zuidvleugel werkt de provincie samen met gemeenten, inwoners en organisaties aan een aantrekkelijk stedelijk landschap waarbij waterwegen de ruggengraat vormen. Het gaat onder meer om regioprojecten de Rotte, Schie, Vliet en het Getijdenrivierengebied XL. Doel is meer groen, betere verbindingen en aantrekkelijke routes voor wandelen en fietsen. Zo ontstaat een netwerk van stad-landverbindingen en plekken voor natuurbeleving, waarmee de leefomgeving gezonder, groener en aantrekkelijker wordt voor inwoners, werknemers en bezoekers. De provincie neemt hierin een regierol, ondersteunt initiatieven en neemt waar nodig zelf besluiten om voortgang te realiseren.

NOVEX Zuidelijke Randstad: gezamenlijke agenda voor een robuust groenblauw netwerk

In 2025 is de Uitvoeringsagenda 2.0 van NOVEX Zuidelijke Randstad vastgesteld. Dit is de gezamenlijke aanpak van Rijk, provincie, gemeenten en waterschappen voor de ontwikkeling van de Zuidelijke

Randstad. Belangrijk onderdeel is het versterken van een robuust groenblauw netwerk, dat stad en land- schap beter verbindt. Daarnaast werken we binnen het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied (ZH-PLG) verder aan het realiseren van bufferzones rond Natura 2000-gebieden.

Stimuleren gezonde en aantrekkelijke leefomgeving

Via subsidieregelingen als Kwaliteitsimpuls recreatie, Beweegvriendelijke leefomgeving en Boerenland- paden ondersteunt de provincie projecten die bijdragen aan een gezonde en aantrekkelijke leef- omgeving om in te bewegen, sporten en ontspannen. Veel aanvragen hebben een groen en natuurinclusief karakter, zoals de (her)inrichting van schoolpleinen, parken, wandelpaden en natuurbelevingsplekken.

Bezoekersmanagement in Nationaal Park Hollandse Duinen

In het Nationaal Park Hollandse Duinen is in het eerste jaar van de Groeiagenda Natuurinclusief een belangrijke stap gezet in bezoekersmanagement. We hebben een recreatief netwerk in kaart gebracht, met routes, opstapplaatsen en bestemmingen. Deze kaart vormt het vertrekpunt om de komende jaren samen met partners afspraken te maken over een goede spreiding van bezoekers in het gebied.

Natuurinclusief ondernemen

Met steun van de provincie heeft IVN Zuid-Holland in 2025 de training Natuurinclusief ondernemen georganiseerd van twee dagdelen en een terugkom- dag. Negen deelnemers van zeven bedrijven deden

mee en ontvingen een startpakket met onder andere een insectenhotel, plantenpakket en waardebon. Vooraf zijn bij zes campings scans uitgevoerd, die inzicht gaven in bodem, soorten en mogelijke maatregelen. De reacties waren positief en we denken na over een mogelijk vervolg van de training.

Groenbeleving en betrokkenheid bij natuur

Het afgelopen jaar hebben we op verschillende manieren de groenbeleving en betrokkenheid van inwoners versterkt. Met het programma De Groene Motor en via IVN Zuid-Holland ondersteunen we vrijwilligers en bewoners met advies, opleidingen, gereedschap en financiële hulp voor kleine projecten. Het programma Groen doet goed brengt kinderen en hun ouders dicht bij de natuur met leerzame en leuke activiteiten. Via dit programma worden in 2025 ruim 25.000 kinderen in de deelnemende gemeenten bereikt via diverse activiteiten op het gebied van natuureducatie.

Daarnaast dragen we bij aan de Groene Cirkel Groene Gezonde Stad, waar provincie, gemeenten en partners samenwerken om steden gezonder en groener te maken (zie ook thema 'Gezond en welzijn').

Feiten & cijfers 2025

• Gehonoreerde 'Groene' subsidieaanvragen	circa 35 (2024)
• Training natuurinclusief ondernemen	7 bedrijven
• Groen doet goed	25.000 kinderen

De Nieuwe Driemanspolder

De Nieuwe Driemanspolder bij Zoetermeer laat zien hoe waterberging, recreatie en natuur hand in hand kunnen gaan. Het gebied van ruim 300 hectare werd tussen 2017 en 2020 ingericht als waterberging en is sindsdien uitgegroeid tot een aantrekkelijke locatie. Bezoekers kunnen er wandelen, fietsen, paardrijden of schaatsen, terwijl vogelliefhebbers er het hele jaar door bijzondere soorten spotten. Zo draagt de polder tegelijk bij aan waterveiligheid, biodiversiteit én een gezonde leefomgeving voor inwoners en bezoekers.

Thema Gezond en welzijn Groen maakt gezond

In Zuid-Holland gaan ruimtelijke ontwikkeling en gezondheid hand in hand. Door meer natuur en water in wijken, op schoolpleinen en in de openbare ruimte te brengen, creëren we plekken die uitnodigen tot bewegen, ontmoeten en ontspannen. Zo versterken we niet alleen de biodiversiteit, maar ook het welzijn, de vitaliteit en de leefbaarheid van onze steden en dorpen.

Kansen en dilemma's

Natuurinclusieve oplossingen bieden kansen om de gezondheid en het welzijn van inwoners in Zuid-Holland te versterken. Meer natuurlijk groen in steden en wijken bevordert bewegen, ontspanning en sociale ontmoeting. Met alle positieve gevolgen van dien voor lichamelijk en mentaal welbevinden, zingeving, kwaliteit van leven, meedoen en dagelijks functioneren. Daarmee sluiten deze oplossingen naadloos aan bij onze ambitie om via ruimtelijke keuzes gezond gedrag mogelijk te maken en de brede welvaart te vergroten.

Tegelijkertijd zijn er dilemma's. Bij gebiedsontwikkeling concurreren woningbouw, infrastructuur en klimaatadaptatie vaak met ruimte voor natuur. De vraag is bovendien of elk stukje groen volstaat, of dat vooral de kwaliteit en biodiversiteit bepalend zijn. Binnen het domein gezondheid en welzijn gaat het daarom niet alleen om 'meer groen', maar om groen dat uitnodigt tot bewegen, ontmoeten en ontspannen én bijdraagt aan biodiversiteit. Zo versterkt een natuurinclusieve aanpak zowel de leefbaarheid van wijken als het bewustzijn van het belang van een gezonde leefomgeving.

Wat we hebben bereikt

Gezond Ontwerpen

Op basis van een rapport van PosadMaxwan ontwikkelde de provincie met partners de aanpak Gezond Ontwerpen. Met hulpmiddelen als de Handreiking Voorzieningenniveau, Omgekeerd Ontwerpen en de Toolkit Positieve Gezondheid op de tekentafel werken professionals en inwoners aan een leef-

omgeving waarin gezondheid en welzijn centraal staan. Kern is dat eerst ruimte wordt gemaakt voor groenblauwe structuren die biodiversiteit en leefkwaliteit versterken, waarna woningbouw daarop wordt afgestemd. De aanpak is al toegepast in de wijken Sterrenburg (Dordrecht), Middenwatering (Capelle aan den IJssel), Bospolder-Tussendijken en Spangen (Rotterdam) en Sliedrecht. Er lopen nog projecten in Ridderveld (Alphen aan den Rijn), Lombardijen (Rotterdam) en Stevenshof (Leiden).

Netwerk Groene Cirkel 'Groene Gezonde Stad'

Radicaal vergroenen, dat is de ambitie van het netwerk Groene Cirkel 'Groene Gezonde Stad'. In het netwerk delen provincie, gemeenten en partners kennis en maken samen plannen voor gezonde vergroening van wijken en steden. Het netwerk komt ongeveer zes keer per jaar bij elkaar en onderhoudt daarnaast online contact.

Groene gezonde schoolpleinen

Tijdens de Schoolpleinentop 2025 in Delft spraken wethouders en partners de gezamenlijke ambitie uit:

ieder kind verdient een groen en gezond schoolplein. Zulke pleinen zorgen voor verkoeling op warme dagen, meer biodiversiteit en een sterke sociale samenhang in de wijk. Met provinciale subsidie vanuit de regeling ‘groene en gezonde schoolpleinen’ zijn al 19 schoolpleinen vergroend. Ook is met steun van onder andere de provincie de website Groenblauwe Schoolpleinen ontwikkeld. Hier vinden scholen inspiratie, voorbeelden en praktische tips. Inmiddels zijn al 250 schoolpleinen groenblauw gemaakt. Wie zelf aan de slag wil, vindt er een stappenplan en kan gebruikmaken van webinars vol ideeën en ervaringen.

“Een gezond Zuid-Holland begint bij de keuzes die we vandaag maken. Of het nu gaat om een schooltuin, een wijk of een park: als we ruimte geven aan groen en ontmoeting, versterken we gezondheid en samenleven.”

- Mariëtte van Leeuwen, gedeputeerde Gezondheid en Welzijn van Provincie Zuid-Holland

Voedseleducatie op scholen

Met een financiële bijdrage aan de Alliantie Schooltuinen geeft de provincie Zuid-Holland een impuls aan schooltuinonderwijs. Ook ondersteunt de provincie het project ‘Schooltuinboost Zuid-Holland’, een samenwerking van de Alliantie Schooltuinen en

Jong Leren Eten Zuid-Holland. Tot eind 2026 krijgen gemeenten en scholen hulp van moestuincoaches en centra voor natuur- en milieueducatie om schooltuinen op te zetten of te versterken. Kinderen ervaren hier hoe voedsel groeit, ontwikkelen gezonde eetgewoonten en leren over natuur, landbouw en biodiversiteit, over de bodem, seizoenen en teelt die samen de basis vormen van onze voedselvoorziening. Zo dragen schooltuinen bij aan gezondheid, educatie en sociale vaardigheden. Schooltuinen dragen zo bij aan gezondheid, educatie en sociale vaardigheden.

Blik vooruit

Het afgelopen jaar hebben we met gemeenten gewerkt aan natuurinclusieve oplossingen om de gezondheid en het welzijn van inwoners in Zuid-Holland te versterken. We blijven kennis delen, inspireren en projecten ondersteunen. De komende periode willen we beter begrijpen welke uitdagingen gemeenten tegenkomen en hoe we daarbij kunnen helpen. Om nog beter te kunnen bepalen welke natuurkwaliteit nodig is, is expertise nodig over natuurherstel en biodiversiteit. Ook zetten we in op een meer procesmatige aanpak van ruimtelijke ontwikkeling, zodat het belang van natuur voor gezondheid en welzijn vanaf het begin wordt meegenomen en in alle projectfasen een plek krijgt. Daarbij bouwen we voort op de lessen van succesvolle projecten.

Feiten & cijfers 2025

• Omgekeerd ontwerpen	7 locaties
• Netwerk Groene Cirkel	6 keer per jaar
• Groenblauwe schoolpleinen	251

Sterrenburg: gezond wonen en groeien tegelijk

Op verzoek van de provincie Zuid-Holland is het onderzoek Gezonde Verstedelijking uitgevoerd binnen het NOVEX-gebied Zuidelijke Randstad, dat o.a. pleit voor het belang van landbouwgrond in de nabijheid van de stad en ruimte voor (verticale) stadslandbouw en stadsboerderijen.

In het onderzoek wordt ook het voorbeeld van de wijk Sterrenburg in Dordrecht aangedragen. De resultaten laten zien dat een wijk niet alleen gezonder en aantrekkelijker kan worden, maar dat er tegelijkertijd ruimte ontstaat om extra woningen toe te voegen. Door te starten bij plekken waar mensen elkaar ontmoeten en bewegen – zoals wandelroutes, speelplekken en voorzieningen – en deze te versterken met meer groen en water, verbeteren leefbaarheid en sociale samenhang. Bijzonder is dat dit niet ten koste gaat van woningbouw, maar juist méér mogelijk maakt. Uit dit onderzoek is de omgekeerd ontwerpen-methode voortgekomen, ook wel de gezond ontwerpen-aanpak genoemd.

Thema Water

Sturen op water met kansen voor natuur

Een robuust watersysteem is essentieel voor mens en natuur. We kunnen niet zonder! Ons watersysteem zorgt onder meer voor drinkwater, voedsel, proceswater én de natuur zelf. De waterkwaliteit, beschikbaarheid van zoet water en waterveiligheid staan echter onder druk. Tegelijk biedt ons watersysteem veel kansen voor meer biodiversiteit. Met natuurinclusief waterbeheer pakken we de uitdagingen aan en ontstaat volop ruimte voor natuurinclusieve maatregelen. Een win-win, die ook bijdraagt aan de Kaderrichtlijn Water-doelen.

Kansen en dilemma's

Met groenblauwe dooradering maken we natuurinclusief waterbeheer heel concreet in onze provincie. Het gaat om de aanleg van een fijnmazig netwerk van water en groen, aansluitend op bestaande natuursystemen en ecologische verbindingzones. Groenblauw betreft bijvoorbeeld beken, sloten, natuurvriendelijke oevers, bermen en natuur-

stroken, die slim worden verbonden in ons stedelijk en landelijk gebied. Deze extra inspanning draagt bij aan het behalen van de natuurdoelen en heeft allerlei voordelen. Zo verbeteren leefcondities voor dieren en planten, ontstaat meer ruimte voor waterberging en -afvoer en verbetert de waterkwaliteit. Ook maakt het onze provincie klimaatbestendiger en ontstaan er recreatieve mogelijkheden. Samen met waterschappen en andere partners werken we aan geschikte locaties voor groenblauwe dooradering. Doel is dat in 2050 10% van ons provinciale gebied groenblauw is dooraderd.

Aanvullend op de groenblauwe dooradering biedt het tegengaan van versnipperde natuur- en leefgebieden kansen. Bijvoorbeeld door herstel van natuurlijke waterwegen of aanleg van ecologische corridors. Dieren kunnen zich zo makkelijker verplaatsen en de biodiversiteit verbetert. Ook kansrijk is het combineren van natuurontwikkeling met waterberging in onze provincie. We krijgen steeds vaker te maken met piekbuien. Daarvoor is voldoende opvangcapaciteit nodig; meer dan we nu hebben. De Nieuwe

Driemanspolder laat bijvoorbeeld duidelijk zien hoe extra waterberging en meer recreatie en biodiversiteit naadloos samengaan. Onder meer door aanleg van natuurvriendelijke oevers in dit gebied. Hier willen we mee verder op andere plekken in onze provincie.

Nauwe samenwerking met belanghebbenden is cruciaal voor succesvol natuurinclusief waterbeheer. Zorgvuldige afstemming van belangen vraagt tijd en is complex. Door partijen gericht samen te brengen en de meerwaarde van natuurinclusief steeds aandacht te geven, komen we samen tot concrete afspraken. Een dilemma voor de groenblauwe dooradering is dat er geen geld meer komt uit het Nationaal Programma Landelijk Gebied. Daarom zoeken we per initiatief naar mogelijke financieringsbronnen.

“Zonder schoon water geen gezonde natuur, en zonder gezonde natuur geen toekomst voor mens, voedsel of economie. Alles begint en eindigt met water. Met natuurinclusief waterbeheer werken we aan een gezonde balans.”

- Arne Weverling, gedeputeerde Water, Bodem en Klimaat-adaptatie van Provincie Zuid-Holland

Wat we hebben bereikt

Groenblauwe dooradering van start in vijf gebieden

In vijf gebieden zijn concrete plannen uitgewerkt voor groenblauwe dooradering. Een samenwerking tussen alle gebiedsbeheerders, met nauwe betrokkenheid van agrariërs en burgers. Het betreft Alblasserwaard, Hoeksche Waard, Midden-Delfland, Boskoop en van Zee tot Zweth. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om de aanleg van kreken, natuurvriendelijke oevers, de aanplant van historische landschapselementen zoals knotwilgen en inzet van agrarisch natuurbeheer voor sloten. Voor alle vijf gebieden betreft het een samenhangende dooradering. We hebben de vijf gebiedsprojecten nu van geld voorzien. Daarmee kan de uitvoering van de groenblauwe dooradering hier daadwerkelijk starten! Een belangrijke stap in het kader van de KRW-doelen en de ambitie van 10% dooradering in onze provincie.

Flowchart groenblauwe dooradering

We hebben een handreiking groenblauwe dooradering ontwikkeld. Deze is bedoeld voor alle gebiedspartijen die met groenblauwe dooradering aan de slag willen of zijn. De handreiking in de vorm van een flowchart omvat de belangrijkste processtappen, definities, learnings en andere nuttige informatie. Met dit initiatief ondersteunen we gebiedspartijen in de provincie bij hun ideeën en plannen. Eind 2025 is

de handreiking beschikbaar, deze komt ook op onze website.

Onderzoek naar groenblauwe dooradering in gebiedsplannen

Met het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied wordt integraal gewerkt aan een vitaal platteland. Onderdeel hiervan is de ontwikkeling van gebiedsplannen voor zestien gedefinieerde deelgebieden. We voerden gesprekken met de Zuid-Hollandse waterschappen over de kansen voor groenblauwe dooradering in de hele provincie, in relatie tot deze gebiedsplannen. Zo stimuleren we dat de groenblauwe dooradering straks in één van de zestien gebiedsplannen een duidelijke eigen plek krijgt.

De otter en ontsnippering

De afgelopen periode lieten we een studie uitvoeren naar de migratie van de otter tussen de Reeuwijkse plassen en de Biesbosch. Wat komt deze beschermde diersoort onderweg tegen aan belemmeringen qua groen en water? Waar zit versnippering en waar liggen kansen voor ontsnippering? De belangrijkste bevindingen en aanbevelingen worden nu meegenomen in de aanpak versterking natuur- en landschappelijke waarden.

Oog op overig water

Naast de grotere, officiële wateren in onze provincie (de KRW-waterlichamen), is er veel 'overig water' zoals sloten, kanaaltjes en kleine plassen. Voor

de doelen van de overige wateren geldt vanuit de KRW een inspanningsverplichting in plaats van een resultaatsverplichting. Naast deze inspanningsverplichting, hebben deze wateren ook invloed op de doelen in de KRW-waterlichamen. Eerder sloten we als provincie al een overeenkomst met waterschappen over ecologische doelen voor dit 'overig water'. Met de waterschappen hebben we nu concrete afspraken gemaakt voor natuurinclusief waterbeheer van dit overig water; zij hebben de ambities en doelen voor natuurinclusief beheer en ecologische waarden van overig water opgenomen in hun waterbeheerplannen.

Stap naar meer natuurinclusieve waterberging

De Nieuwe Driemanspolder is een prachtig voorbeeld van extra waterberging in combinatie met recreatie en natuur. Samen met de waterschappen willen we deze vorm van waterberging graag uitbreiden. Als eerste stap zijn we in overleg met de waterschappen om te inventariseren welke polders zijn aangewezen voor noodopvang, in hoeverre hier al natuurinclusieve maatregelen zijn genomen én welke vervolgstappen we samen kunnen zetten als dat nog niet het geval is. Daarbij zoeken we ook naar slimme combinaties met recreatief gebruik van het gebied.

Blik vooruit

Het verder verkennen van de kansrijke koppeling tussen waterberging en natuurontwikkeling staat de komende periode voorop. In de vervolgesprekken

met de waterschappen krijgt ook de verdere uitbreiding van groenblauwe dooradering alle aandacht, als onderdeel van de gebiedsplannen. Zo geven we samen steeds meer invulling aan natuurinclusief waterbeheer.

Feiten & cijfers 2025

- Realisatie groenblauwe dooradering: 5 gebieden
- Kennis delen over groenblauwe dooradering: 1 flowchart
- Extra kansen groenblauwe dooradering: gesprekken waterschappen over 16 gebiedsplannen

Hier zijn we trots op

2900 hectare groenblauwe dooradering; die mooie ambitie heeft de Alblasserwaard. En het wordt nu realiteit! Onder aanvoering van gemeente Molenlanden dachten gebiedspartners samen met agrariërs en inwoners na over kansen voor groenblauwe dooradering in het gebied. Het - in samenspraak - ontwikkelde plan is om onder meer 7500 knotbomen en 5 hectare kleinschalige landschapselementen aan te leggen én om voor 200 hectare biodivers sloot- en oeverbeheer in te zetten; grotendeels via agrarisch natuurbeheer. Nu de financiering rond is, start de uitvoering van de groenblauwe dooradering in Alblasserwaard. Een inspirerend voorbeeld van natuurinclusief waterbeheer in onze provincie.

Thema Economie en industrie Op weg naar groene groei

In Zuid-Holland willen we een economie die bijdraagt aan brede welvaart voor alle inwoners. Dat is wat ons betreft een duurzame economie, goed voor mens en natuur. We stimuleren daarom economische activiteiten die bijdragen aan brede welvaart, ofwel financiële, sociale en ecologische waarde, dus ook die natuur en biodiversiteit behouden én versterken, met oog voor de onvermijdelijke afruilen tussen deze vormen van waarde. Ook ondersteunen we bedrijven stap voor stap bij de grondstoffen- en energietransitie.

Kansen en dilemma's

Een duurzame economie als één van de pijlers (we streven naar een innovatieve, duurzame en inclusieve economie) van brede welvaart; daar willen we dus naartoe. Het gaat dan om een economie gebaseerd op een circulaire kringloop van energie en grondstoffen, zonder schadelijke emissies. Waarbij de economische activiteiten in Zuid-Holland steeds minder druk leggen op de natuur en deze juist

sterker maken. We zien mooie kansen om daar te komen. Het begint met de bewuste keuze voor gerichte (ook natuurinclusieve) groei. En vooral het bepalen wát we daaronder verstaan in onze provincie. Want dan kunnen we voorrang gaan geven aan economische activiteiten die hierbij aansluiten. Deze belangrijke stap - het definiëren van gerichte groei - wordt nu gezet, als onderdeel van de provinciale agenda Brede Welvaart.

Daarnaast maken we natuurinclusief ondernemen al heel concreet, met ons eigen programma Verduurzaming bedrijventerreinen. Hier ligt een enorme kans, want er zijn honderden van deze terreinen in onze provincie. Met diverse subsidieregelingen én de inzet van ambassadeurs stimuleren we de verbetering en vergroening van bedrijventerreinen. Daarnaast sloten we in 2023 een 'Green deal' met Stichting Werklandschappen van de Toekomst; een landelijk kennis- en innovatieprogramma gericht op het verduurzamen van bedrijventerreinen. Zodat ze groen, gezond, klimaatbestendig en aantrekkelijk worden. De eerste resultaten zijn zichtbaar!

Bouwen aan gerichte groei die bijdraagt aan een mix van financiële, sociale en ecologische waarde vraagt een lange adem. Er zijn geen eenvoudige, snelle oplossingen. Maar met een helder kompas en intensieve samenwerking met de vele bevroegen bedrijven en andere partners koersen we in de juiste richting.

“Door groen en innovatief te ondernemen, versterken we niet alleen onze lokale gemeenschappen, maar dragen we ook bij aan de biodiversiteit en een gezonder Zuid-Holland. Want werknemers zijn gezonder, productiever én gelukkiger in groene omgevingen. Daarnaast verminderen de risico's van wateroverlast en hittestress waardoor schade aan gebouwen en stilstand van productieprocessen kan worden voorkomen. Een win-winsituatie dus.”

- Meindert Stolk, gedeputeerde Economische Zaken en Innovatie van Provincie Zuid-Holland

Wat we hebben bereikt

Gerichte groei in agenda Brede Welvaart

We hebben een kernteam en klankbordgroep Gerichte Groei opgericht, dat momenteel uitwerkt hoe Economie & Energie gaat bijdragen aan brede welvaart in de provincie. De basis daarvoor is een heldere definitie van het begrip gerichte (ook: selectieve) groei, waarbij economische activiteiten in onze provincie bijdragen aan een mix van financiële, sociale en ecologische waarde. Deze definitie is nu in ontwikkeling. Ook analyseren we hoe we instrumenten zoals subsidies slim kunnen inzetten in relatie tot gerichte groei, zodat we ook natuurinclusiviteit kunnen stimuleren. Gestreefd wordt naar de oplevering van een Uitvoeringsagenda gerichte groei Q1 van 2026.

Duurzame bedrijventerreinen: succesvolle inzet subsidies en ambassadeurs

Met de subsidieregeling Planvorming bedrijventerreinen én onze nieuwste subsidieregeling Toekomstbestendige bedrijventerreinen (vervanger subsidie verduurzaming bedrijventerreinen) stimuleren we bedrijven volop om gezamenlijk hun terreinen te verduurzamen. Voorbeelden zijn meer groen, biodiversiteit en circulariteit. Vanuit een specifieke uitkering van het Rijk (SPUK) is bovendien extra geld beschikbaar gesteld voor een georganiseerde aanpak. Belangrijk, want verduurzaming van de terreinen vraagt samenwerking tussen alle betrokken ondernemers. Onze nieuw ontwikkelde subsidieregeling Toekomstbestendige

bedrijventerreinen stimuleert bovendien een integrale aanpak van de verduurzaming. Worden bijvoorbeeld in een project voor meer circulariteit meteen natuurinclusieve maatregelen voorgesteld? Dan levert dit een bonus op. Campussen kunnen de nieuwe subsidie nu ook aanvragen, waarmee we vergroening van nog meer terreinen stimuleren. Naast de twee subsidies zijn vier ambassadeurs actief die bedrijven ondersteunen. Met resultaat! De inzet van onze ambassadeurs heeft ervoor gezorgd dat inmiddels ruim vijftig procent van alle bedrijventerreinen in onze provincie is georganiseerd; bijvoorbeeld in een ondernemersvereniging, fonds of stichting. Dat was nog maar dertig procent bij de start in 2024. We zijn hiermee koploper in Nederland. De planvormingssubsidie (in totaal vijf ton) is al bijna volledig toegekend, we kijken naar mogelijkheden om het bedrag te verhogen.

Drie bedrijventerreinen als Werklandschappen van de Toekomst

Een groen, klimaatbestendig en aantrekkelijk bedrijventerrein, waar medewerkers fijn en gezond kunnen werken. Dat is het doel van het nationaal programma Werklandschappen van de Toekomst; een initiatief van IVN Natuureducatie. Het sluit naadloos aan bij onze ambitie voor toekomstbestendige bedrijventerreinen. Daarom sloten we in 2023 al de 'Green Deal'. Inmiddels zijn drie bedrijventerreinen in onze provincie geselecteerd om mee te doen aan Werklandschappen van de Toekomst: ITC in Alphen aan den Rijn, Plaspoelpolder in Rijswijk en Schie-oevers/TU Delft. De laatste wordt een 'living lab', een

soort proeftuin waar onderzoekers en gebruikers onder meer nieuwe producten en oplossingen gaan testen. De eerste twee worden 'ambassadeursterreinen', waar de geteste innovaties worden toegepast. Momenteel wordt voor de drie locaties gewerkt aan concrete transitieplannen, met daarin verschillende natuurinclusieve maatregelen. In totaal is 1,5 miljoen euro beschikbaar voor de drie terreinen en het programma.

“Het Rijk heeft €50 miljoen uitgetrokken voor natuurherstel in en rond het Haven Industrieel Complex, dit is een goede eerste stap, maar de natuurinclusieve transitie is een marathon.”

- Arne Weverling, gedeputeerde Transitie Haven, Industrie en Maritiem van Provincie Zuid-Holland

Blik vooruit

Van plannen naar concrete uitvoering; daar willen we de komende periode vooral op sturen. Nu al ruim de helft van alle bedrijventerreinen is georganiseerd, verschuift onze focus naar de daadwerkelijke verduurzaming. Zodat we de komende twee jaar steeds meer groene, natuurinclusieve voorbeelden gaan zien in onze provincie! Dat geldt ook voor de drie bedrijventerreinen die zijn geselecteerd voor Werk-

landschappen van de Toekomst. Daarnaast richten we ons op het meebouwen aan de agenda Brede Welvaart en de uitvoering daarvan, met gerichte groei als uitgangspunt.

Feiten & cijfers 2025

- Organisatiegraad bedrijventerreinen in Zuid-Holland: 51%
- Aantal ambassadeurs duurzame bedrijventerreinen: 4
- Geselecteerde bedrijventerreinen Werklandschappen van de toekomst: 3
- Verstrekte planvorming subsidie: circa € 500.000, -

Koplopers in onze provincie

Op 11 december 2024 was het zover: de selectiecommissie van Werklandschappen van de Toekomst maakte bekend welke bedrijventerreinen zijn verkozen tot ambassadeursterrein of living lab. Een geweldige kans om te ontwikkelen tot een duurzaam, gezond en groen bedrijventerrein. Drie van de in totaal twaalf geselecteerde terreinen liggen in onze provincie! Het betreft ITC in Alphen aan de Rijn, Plaspoelpolder in Rijswijk en Schieoevers/TU Delft. De selectiecommissie roemde de ambities van deze drie; ze durven koploper te zijn. Binnenkort wordt hier gestart met onderzoek en innovatie, zodat het voorbeeldlocaties kunnen worden voor heel Nederland.

Colofon

Dit is een uitgave van de provincie Zuid-Holland.

Provincie Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP Den Haag
www.zuid-holland.nl

Natuurinclusieve
transitie